

ELEŞTİREL DÜŞÜNME VE SORU SORMA

Yard.Doç.Dr.Hülya KAYA
İ.Ü. Florence Nightingale Hemşirelik Yüksekokulu

ÖZET

Bilgi patlamasının yaşandığı çağımızda bireylerden/meslek üyelerinden değişimlere hızlı bir şekilde uyum sağlaması beklenmektedir. Bu durum, bilginin etkinlerdir kullanımını gerektirmektedir. Bilgiyi etkin kullanabilen bireyler ise eleştirel düşünebilenlerdir. Bu yaklaşımla ele alındığında eğitim programlarının, eleştirel düşünmeyi kazandıracak biçimde planlanması ve bu planın yaşama geçirilmesi büyük önem taşımaktadır. Ancak, ilgili literatür incelendiğinde daha çok eleştirel düşünmenin önemi üzerinde durulduğu, geliştirilmesine ilişkin yayınların sınırlı sayıda olduğu dikkat çekmektedir. Makalede, eğitimde eleştirel düşünmenin geliştirilmesinde soru sormanın önemi üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Eleştirel düşünme, Soru sorma, Hemşirelik, Hemşirelik eğitimi.

SUMMARY

Critical Thinking and Asking Question

It is expected that individuals/member of profesion accord variation fastly in this age to be lived information explosion. This situation is feeled the necessity of using information effectual. The individuals who use information effectual are able to think critically. With this approach, it is important that the education programs must be planned by gaining this quality. But, when the literature is reviewed it is everywhere but the publication related with its improvement is limited. In this article, it is focuses on importance of asking question in improvement of critical thinking in education.

Key Words: *Critical thinking, Asking question, Nursing, Nursing education.*

GİRİŞ

Bilgi patlamasının yaşandığı çağımızda bireylerden/meslek üyelerinden değişimlere hızlı bir şekilde uyum sağlaması beklenmekte. bu durum bilginin etkin kullanımını gerektirmektedir. Bilgiyi etkin kullanabilen bireyler ise; sorgulayan, araştıran, analiz eden, olayları çok yönlü değerlendirebilen, seçimler yapabilen, yeniliklere açık, kendini iyi tanıyan bir başka deyişle, eleştirel düşünebilen bireylerdir. Bu niteliklerin kazanılmasında en önemli

sorumluluk kuşkusuz eğitime düşmektedir. Bu yaklaşımla ele alındığında, eğitim programlarının yukarıda sözü edilen nitelikleri/eleştirel düşünmeyi kazandıracak biçimde planlanması ve bu planın yaşama geçirilmesi büyük önem taşımaktadır. Ancak ilgili literatür incelendiğinde, daha çok eleştirel düşünmenin önemi üzerinde durulduğu, geliştirilmesini ele alan yayınların özellikle ülkemizde sınırlı sayıda olduğu dikkat çekmektedir (Kaya 2003, Smith et al. 2002, Staib 2003, Taşocak 1996). Makalede, eğitimde eleştirel düşünmenin geliştirilmesinde sıklıkla kullanılan soru sormanın önemi ve sahip olması gereken özellikler üzerinde durulmaktadır.

Tüm mesleklerde olduğu gibi hemşirelikte de eleştirel düşünmenin yaşamsal önemi hemşirelik kuruluşları tarafından vurgulanmakta, ayrıca bu özellik hemşirelik uygulamalarının temel ögesi olarak kabul edilmektedir. Bilindiği gibi profesyonel hemşireliğin çağdaş rolleri sağlıklı/hasta birey, aile ve toplumun sağlık bakımı gereksinimlerinin belirlenmesi ve bu bakım gereksinimlerinin karşılanmasını kapsar. Bu tanım dahi hemşireliğin karmaşık yapısını ve sorumluluklarını açıkça göstermekte, hemşirelikte eleştirel düşünmenin gerekliliğini yeterince açıklamaktadır. Ancak, günümüz eğitim sisteminin en çok eleştirilen yönlerinden biri geleneksel bir anlayışla, öğrencileri düşünmekten çok ezberlemeye yöneltmesi ve eleştirel düşünme becerisinin gelişimini sağlayacak biçimde yapılandırılmamış olmasıdır (Kaya 1998).

Eleştirel Düşünme

Eleştirel düşünme kavramını açıklamadan önce düşünme kavramını ele almak gerekir. Düşünme Eflatun ve Aristo döneminden günümüze kadar pek çok araştırmanın konusunu oluşturmaya karşın, düşünmenin tanımı üzerinde ortak bir noktaya varılamamıştır. Cüceloğlu; düşünmeyi, içinde bulunulan durumu anlamak amacıyla gerçekleştirilen, amaca yönelik organize zihinsel süreç olarak tanımlamaktadır (Cüceloğlu 1995). Başaran; düşünmenin, algıları kullanarak bir konuda yeni düşünce, bir soruna çözüm üretmek olduğunu açıklamaktadır (Kazancı 1989). Thomson ise düşünmeyi, anımsama, zihinde arayıp bulma, akıl yürütme, sorun çözme ve eleştiriye yönelik zihinsel süreç olarak tanımlamaktadır (Ulsenheimer et al. 1997).

Eleştirel düşünme ile ilgili literatür incelendiğinde, eleştirel düşünmenin Sokrat'tan günümüze çeşitli şekillerde tanımlandığı ancak, evrensel olarak

kabul görmüş bir tanımının olmadığı görülmektedir (Kaya1998). Kazancı eleştirel düşünmeyi, bir sorunu tutarlılık ve geçerlilik açısından bilimsel, kültürel ve sosyal ölçütlere göre yargılama ve değerlendirmede işe koşulan tavır, bilgi ve beceri süreçlerinin bütünü olarak açıklamaktadır (Kazancı 1989). Cüceloğlu eleştirel düşünmeyi, kendi düşünce süreçlerimizin bilincinde olarak başkasının düşünce süreçlerini göz önünde bulundurarak, öğrendiklerimizi uygulayarak, kendimizi ve çevremizde yer alan olayları anlayabilmeyi amaç edinen aktif ve organize zihinsel süreç olarak tanımlamaktadır (Cüceloğlu 1995). Ennis eleştirel düşünmeyi, bireyin ne yaptığı ya da neye inandığıyla ilgili karar verirken akla uygun ve derinlemesine düşünme olarak ifade etmektedir(Ennis 1985). Watson ve Glaser'e göre eleştirel düşünme bilgi, beceri ve tutum bileşimi olup, bu bileşim var olan sorunu farketme yeteneğini ve doğru olarak öne sürülen görüşler için kanıt bulma gerekliliğini içeren araştırmacı bir tutumu, geçerli çıkarsamaların özelliklerine ve çeşitli kanıtların doğruluğuna ilişkin bilgi edinmeyi, bu bilgi ve tutumu kullanmadaki beceriyi içermektedir(Kaya 1998, Vural et al 2001).

Yapılan tanımlar incelendiğinde eleştirel düşünmenin; aktif, amaçlı, bilinçli, örgütlü, kanıtlara dayalı, sorgulama, yargılama, çıkarım yapma, muhakeme gibi özellikleri içeren üst düzey zihinsel bir beceri olduğu görülmektedir (Bökeoğlu 2005, Enis 1985, Marzona et al. 1988, Mc Can 1985).

Özellikle günümüzdeki toplumsal gelişmeler, değişmeler, teknolojik ilerlemeler, bilimsel bilginin hızlı artışı ve aynı hızda eskimesi eğitimin belirli bir süre ve programlarla sınırlı olan geleneksel yapısını yenilikçi bir yapıya bırakmasını zorunlu kılmıştır. Artık eğitimin her aşamasında eleştirel düşünme gücünü geliştirme ulaşılmaya hedeflenen, öncelikli özellikler arasında yer almaktadır.

Oysa üniversite mezunlarının, meslek üyelerinin niteliklerini belirlemeye yönelik sınırlı sayıda araştırma ve bilimsel kaynaklar meslek üyelerinin olayları sorgulamayıp olduğu gibi kabul ettiğini, hızlı ve doğru kararlar almakta güçlük çektiğini göstermektedir(Bökeoğlu 2005, Kaya 1998, Jones 1991, Taşocak 1996). Bu durum özellikle uygulama alanlarında sıklıkla hızlı ve doğru kararların alınmasıyla karşı karşıya kalan mesleklerde/hemşirelikte daha da öne çıkmaktadır. Bu niteliğin kazanılması kuşkusuz eğitim sistemiyle yakından ilişkilidir. Bu nedenle eğitim döneminde eleştirel düşünmenin geliştirilmesi ayrı bir önem taşımaktadır. Bu yaklaşımla ele alındığında eğitim programlarının, öğrencilerde eleştirel düşünme gücünü geliştirecek ve sorgulamayı, araştırmayı,

derinlemesine düşünmeyi sağlayacak biçimde yapılandırılmasının önemli rol oynadığı yadsınamaz bir gerçektir.

İlgili literatür incelendiğinde, eleştirel düşünme gücünün yaratıcı drama, örnek olay, tartışma gibi öğretim yöntemleri ile geliştirilebileceği ancak, eleştirel düşünmeyi geliştirici yöntemlerin tümünde geçerli olan/kullanılan temel yöntemin soru sorma olduğu görülmektedir. Bu durum soru sorma becerisini eleştirel düşünmeyi öğrenme sürecinin önemli parçası durumuna getirmekte, eleştirel düşünmenin soru sormayla başladığı ya da soru sormanın eleştirel düşünmeyi öğrenmenin özünü oluşturduğu ileri sürülmektedir(Cox 1998, Dobrzykowski 1994, Miller et al. 1996, Saban 2000, Şahinel 2002, White et al. 1990).

Eleştirel Düşünmeyi Geliştirmede Soru Sorma

Eğitimde soru sormanın eleştirel düşünmeyi ateşleyen bir yöntem olduğu yaygın bir şekilde kabul görmektedir. Eleştirel düşünmenin geliştirilmesinde en önemli rol ve sorumluluk eğitmenlere düşmektedir. Eğitmenin bu rolünü ya da sorumluluğunu başarılı bir şekilde yerine getirebilmesi ise soru sorma etkinliğini planlı, sistematik ve etkin biçimde gerçekleştirilmesine bağlıdır(Rubinfeld et al. 1999, Walthew 2004).

Moore sınıf içi etkileşimde eğitmenlerin öğrencilerden daha fazla konuşma süresi kullandıklarını ve öğretmen merkezli bir öğretimden öğrenci merkezli bir öğretime geçmenin bir yolunun da öğretme-öğrenme sürecinde çeşitli soru sorma tekniklerinin işe koşulması ile sağlanabileceğini belirtmektedir (Marzona et al. 1998, Şahinel 2002).

Cruickshank, Bainer ve Metcalf eleştirel düşünmeyi geliştirici soruların düşünme düzeyini arttıran, düşüncelerin örgütlenmesine yardımcı olan, bilginin etkin bir biçimde işlenmesini, birleştirilmesini ve yanıt verilmesini sağlayan sorular olduklarını ifade etmektedir(Marzona et al. 1998, Şahinel 2002).

Andre, soru sormada soruların taksonomisinin bilinmesinin önemli olduğunu, soru biçiminin konunun amaç ve hedeflerine göre değişebileceğini, Pearson ve Johnson ise, soru-cevap arasındaki ilişkinin anlaşılmasının önemli olduğunu vurgulamaktadır. (Marzona et al. 1998, Şahinel 2002).

Eleştirel düşünme çeşitli soru şekilleriyle geliştirilebilmektedir. Eleştirel düşünmeyi geliştirmede yaygın olarak kabul gören soru türlerinden biri soruyu

yanıtlamak için gerekli olan **düşünme düzeyini temel alan sorular**dır. Bu soruların oluşturulmasında Bloom taksonomisinden yararlanılmaktadır. Bloom taksonomisine göre, alt düzey düşünme becerileri; bilme, kavrama ve uygulama, üst düzey düşünme diğer bir deyişle eleştirel düşünme becerileri ise; analiz, sentez ve değerlendirme basamaklarını kapsamaktadır. Öğrenciler alt düzey düşünme becerileri temel alınarak hazırlanan soruları önceki bilgileri kullanarak, üst düzey düşünme becerileri ya da eleştirel düşünme becerileri temel alınarak hazırlanan soruları ise daha karmaşık, özgün ve derin düşünceleri gerçekleştirerek yanıtlamaktadır (Marzona et al. 1998, Şahinel 2002). Örneğin; Bu inanışın özellikleri nelerdir?, Sağlık ile hastalık nasıl ilişkilendirilir?, Bu eylem hakkında ne düşünüyorsunuz?, Kanıt bu, sonuçta buysa ne tür varsayımlar ortaya koyabilirsiniz?, Hangi görüşler onun haklılığını ortaya çıkarır?, Durumu nasıl iyileştirebilirsiniz?, Çözüm için bir alternatif sunar mısınız?, Size yapılabileceğini düşünün böyle bir durumda ne yapardınız?, Böyle olsaydı sonuç ne olurdu?, Başka neler yapılabilirdi?, Bu olguya ilişkin öncelikleri nasıl sıralarsınız?, Bildiklerinizi temel alarak bu sorunun nedenlerini nasıl açıklarsınız?, Bu görüşü desteklemek için hangi bilgiyi kullanırsınız? gibi sorularla öğrenciler üst düzey düşünmelere, eleştirel düşünmeye yönlendirilebilmektedir.

Eleştirel düşünmeyi geliştiren soru türlerinden bir diğeri **ayrıştırıcı ve bütünlendirici sorular**dır. Bu tür sorular öğrencilerde yanıt ararken gerçekleşen zihinsel süreçlere ilişkindir. Ayrıştırıcı sorularda öğrencilerin zihinsel süreçleri dardan geniş, özelden genele doğru ilerler. Bu tür soruların yanıtlanmasında öğrenci çeşitli bilgi, ilke ve yaratıcı yöntemlerden yararlanmak durumundadır. Örneğin; İki kavram arasındaki fark nedir?. Bütünlendirici sorularda öğrencilerin zihinsel süreçleri genişten dar, genelden özele doğru ilerler. Bu tür sorular önemli ve özel öğrenmelerin kazanılmasında önemlidir. Örneğin; Bu soruna ilişkin nedenleri ayrıntılandırır mısınız? (Şahinel 2002).

Eğitimde sorular içerik ya da süreç merkezli düzenlenebilir. Öğrenciler içerik merkezli sorulara yanıt ararken içerikteki bilgiler ışığında kendisinden beklenen yanıtı bulmaya çalışır. Bu tür sorular alt düzey düşünme becerilerini içermektedir. Bu nedenle eleştirel düşünmenin geliştirilmesinde bu tür sorulara yer verilmemelidir. Oysa günümüz eğitim sisteminde genellikle içerik merkezli soruların kullanıldığı dikkat çekmektedir. Öğrenciler eleştirel düşünmeye yönlendirilmek isteniyorsa **süreç merkezli sorular** düzenlenmelidir. Bu tür sorularda öğrencilerin düşünceleri uyarılarak içeriği farklı, yaratıcı ve karışık yollarla düşünmeye yönlendirilmektedir. Süreç merkezli sorular aynı zamanda

öğrencilerin eleştirel düşünme gücünü geliştirerek sorun çözme becerilerinin gelişimini de sağlamaktadır (Şahinel 2002). Örneğin; Günümüze kadar hemşireliğin gelişimini hangi sosyal olaylar etkilemiştir?

Paul, Binker, Jensen ve Kreklau eleştirel düşünmeyi geliştirmede **sokratik soru sormayı** önermektedir (Marzona et al. 1998, Şahinel 2002). Sokratik soru sormada amaç öğrencilerin yaptıkları tercihleri ya da sahip oldukları fikirleri yargılamak değil eleştirel düşünme becerilerini geliştirmek olmalıdır. Bu yöntemde her bir sorunun cevabı başka bir soruyla verilmektedir. Bu yöntemin başarılı bir şekilde uygulanması için bazı noktalara dikkat edilmesi gerekmektedir. Bunlar;

- Tartışmanın amaç ve hedefleri belirlenmeli,
- Tartışmanın birkaç farklı yönde gelişmesi için iyi bir plan yapılmalı,
- Düşüncelerin uyarılması ve yönlendirilmesi için sorular hazırlanmalı,
- Soru sorma, tartışma bir görüş ya da bir metin sunarak başlatılmalı,
- Öğrencilerin “Eğer.....ise, ne yapardınız?” sorusu ile pozisyon almaları sağlanmalı,
- “Eğer bu sizin başınıza gelseydi, ne yapardınız?” gibi sorularla düşünceler karmaşıktırılmalı,
- Öğrenciler dinlenmeli, ciddiye alınmalı, yargılayıcı davranılmamalı,
- Öğrencilerin fikirlerine ve düşüncelerine saygı gösterilmeli şeklinde özetlenebilir(Ünsal 2005).

Sokratik sorular farklı konu alanlarındaki içgörülerin ortaya çıkarılması açısından da oldukça önemlidir. Bu ifade ile neyi kastediyorsunuz?, Bu ifadeyi farklı biçimde nasıl açıklarsınız?, Sizce bu kanıt buna inanmak için yeterli mi?, Bu inanca sizi hangi etmenler yöneltti?, Böyle bir durumda seçeneğiniz ne olurdu? gibi sokratik sorularla eleştirel düşünme geliştirilebilir.

Sonuç olarak; eğitimde/hemşirelik eğitiminde eleştirel düşünmenin geliştirilmesinde anahtar konumda olan soru sorma etkinliğinin planlı biçimde gerçekleştirilmesi çok önemli olup eğitimciye önemli sorumluluk düşmektedir. Eğitimcinin soru oluştururken ve soru sorarken; özellikle öğrenciden beklediği düşünme düzeyine, sorgulama yoluyla etkin katılımı öğrenmeyi sağlamasına, önemli ya da yeni bilginin kazanılmasına dikkat etmesi gerekmektedir. Tüm

bunları gerçekleştirirken bilgi, deneyim, zaman ve çaba gerektiren bir süreç olduğu unutulmamalıdır.

KAYNAKLAR

- Bökeoğlu Ö Ç, Yılmaz K(2005). Üniversite öğrencilerinin eleştirel düşünmeye yönelik tutumları ile araştırma kaygıları arasındaki ilişki, *Eğitim Yönetimi*, 11:41, 47-67.
- Cüceloğlu D (1995). İyi Düşün Doğru Karar Sistem Yayıncılık, 11. Baskı, İstanbul.
- Cox RP (1998). IPRs revisited: Using process recordings to develop nursing students' critical thinking skills, *Journal of Nursing Education*, 37:1, 37-42.
- Dobrzykowski TM (1994). Teaching strategies to promote critical thinking skills in nursing staff, *The Journal of Continuing Education in Nursing*, 25:6, 272-276.
- Ennis RH(1985). Developing Minds: A Resource Book for Teaching Thinking. Ed.: A Costa, Alexandria V.A.ASCD.
- Jones SA, Brown LN(1991). Critical thinking: Impact on nursing education, *Journal Advanced Nursing*, 16:5, 529-533.
- Kaya H (1998). Üniversite öğrencilerinde eleştirel akıl yürütme gücü. İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi. İstanbul.
- Kaya H (20003). Hemşirelik eğitiminde değişimler ve gelecek, *Hemşirelik Dergisi*, 13:50, 73-80.
- Kazancı O(1989). Eğitimde Eleştirici Düşünme ve Öğretimi. Kazancı Kitap A.Ş., İstanbul.
- Marzona RJ, Brandt RS, Hughes CS, Jones FB, Presseisen BZ, Rankin SC, Suhor C(1988). Dimensions of Thinking.The Association for Supervision and Curriculum Development.
- Mc Cann M(1985). Creative and Critical Thinking. Houghton Mitflin Company, Boston, 2 nd Ed.
- Miller MM, Babcock DE(1996). Critical Thinking Applied to Nursing. Mosby Company, Philadelphia.
- Rubinfeld MG, Scheffer BK(1999). Critical Thinking in Nursing. Lipincott Company, Philadelphia. 2nd Edition.
- Saban A(2000). Öğrenme Öğretme Süreci. Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Smith B, Johnston(2002). Using structured clinical preparation to stimulate reflection and foster critical thinking. *Journal of Nursing Education*, 41:4,182-185.
- Staib S(2003).Teaching and measuring critical thinking, *Journal of Nursing Education*,42:11,498-508.
- Şahinel S(2002). Eleştirel Düşünme. Pegem Yayıncılık, Ankara.
- Taşocak G(1996). Hemşirelikte eleştirel düşünme, Ulusal Cerrahi Kongresi, Antalya.
- Twibell R, Ryan M, Hermiz M(2005). Faculty perspectives of critical thinking in student clinical experiences, *Journal of Nursing Education*, 44:2, 71-81.
- Ulsenheimer JH, Bailey DW, McCullough EM, Thornton SE, Warden EW (1997). Thinking about thinking, *The Journal of Continuing Education in Nursing*, 28:4, 150-156
- Ünsal B(2005). Düşünmeyi Öğrenmede Soru Sormanın Önemi. <http://www.stu.inonu.edu.tr/~e040040043/bakisunu/tsld001.htm> (22.11.2005).

- Vural RA, Kutlu O(2001). Eleştirel düşünme:Ölçme araçlarının incelenmesi ve bir güvenirlik çalışması, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13:2, 189-199.
- Walthew PJ(2004). Conceptions of critical thinking held by nurse educators, *Journal of Nursing Education*,43:9,408-411.
- White NE, Beardslee NQ, Peters D, Suplees JM(1990). Promoting critical thinking skills, *Nurse Educator*, 15:5, 16-19.